

בס"ד
שיעורו "ליל שישי"
בישבה"ק ברכת יצחק
שנה י"ב
פרשת בשלח
יציאה חוץ לתחום בשינוי
פט"ז פכ"ט "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי"

א. מעשה באדם שראוהו בשבת הולך לאחוריו, לשאלת רואיו לפרש הליכה משונה זו השיב, שהוא צריך לצאת חוץ לתחום לצורך חולה שיש בו סכנה, וכיון שכתב השו"ע (סי' שכ"ח ס"א) שגם במקום סכנה ראוי לשנות, לכן גם הוא משנה מכפי הרגילות, כדי להקל מהאיסור של יציאה חוץ לתחום. נשאלת השאלה האם יש ממש בדבריו.

בפשוט יסוד הנידון תלוי במהות האיסור לצאת חוץ לתחום בשבת, שהנה בפרשתנו (פט"ז פסוק כ"ט) נאמר "אל יצא איש ממקומו" ובגמ' בעירובין (דף נ"א א') למדו איסור יציאה מתחום שבת שהוא אלפיים אמה. אך להלכה נקטינן ששיעור אלפיים אמה הוא מדרבנן, ולגבי יציאה מי"ב מיל, הוא מחלוקת הראשונים אם היא אסורה מדאורייתא (יעי' רמב"ם פכ"ז משבת ה"א ובמנח"ח מצוה כ"ד אות א' שמנה השיטות).

ומעתה יש לדון בין אם נאמר שהוא איסור דאורייתא ובין אם נאמר שהוא מדרבנן, מהו גדר האיסור, האם האיסור הוא כשאר ל"ט מלאכות, והיינו שהגם שיציאה חוץ לתחום אינו מכלל ל"ט מלאכות, מ"מ גדר האיסור הוא כשאר מלאכות שבת שהפעולה אסורה, או דילמא שהאיסור הוא בתוצאה, והיינו שאסור לאדם להמצא חוץ לתחום ששבת בו, שאם נאמר שהאיסור הוא על הפעולה, הרי כשעושה כן בשינוי, הרי הוא דומה לשאר פעולת בשינוי שדינם קל יותר מפעולה הנעשית בדרך הרגיל, אך אם נאמר שהאיסור הוא על התוצאה שנמצא חוץ לתחום, אזי אין יותר קולא כשעושה כן בשינוי, ואפילו אם אינו עושה מעשה בידיים, אלא הוא מניח לאחרים להוציאו חוץ לתחום, הרי הוא בכלל האיסור. (והקה"י עירובין סי' ט"ז) דימה ענין זה לאדם המניח לאחרים להוציאו מן הסוכה, שודאי יש לו איסור, משום שאין איסור לצאת מן הסוכה, אלא להמצא חוץ לסוכה.

איסור תחומין ביו"ט

ב. בחקירה זו הסתפק בעל העמודי אור (סי' י"ד). ומצינו בזה מחלוקת באחרונים, שהנה המהרש"א (כתובות דף ז' א' ד"ה מתוך) מק' למה לא התירו איסור תחומין ביו"ט לצורך אוכל נפש, כשם שהתירו שאר מלאכות. ותי' החת"ס (שו"ת או"ח סי' קמ"ט) שרק מלאכות הותרו לצורך אוכל נפש, אבל יציאה חוץ לתחום אין האיסור כלול בכלל שאר המלאכות, אלא הוא איסור בפני עצמו, ואשר ע"כ אינו בכלל ההיתר של אוכל נפש. (וכ"כ הגבורת ארי, יומא, מילואים, דף ס"ז א' ד"ה בא).
אך מקושיית המהרש"א יתכן להוכיח שהאיסור תלוי בפעולת היציאה ובכך דמי לשאר מלאכות שהותרו ביו"ט לצורך אוכל נפש.

ועיין בספר חמדת ישראל (ח"א קונטרס אחרון עמ' קמ"ו ב') שכתב שהיוצא חוץ לתחום בשינוי, אינו עובר באיסור, משום שיסוד האיסור הוא כשאר מלאכות, ומכיון שעושה זאת בשינוי, אין בכך איסור. (ולפי"ז ביאר שם דברי הבה"ג דף ק"ח עמוד ג', שנראה מדבריו שהתיר באופנים מסוימים ללכת על כרעיו חוץ לתחום ביו"ט).

איך חזרו ישראל י"ב מיל במצון תורה

ג. והנה אם נאמר שהליכה דרך אחוריו חוץ לתחום אינו בכלל האיסור, נוכל ליישב בכך קושיית מהר"ם בר ברוך (ח"ג סי' ש"צ) על הא דאמרינן בשבת (דף פ"ח עמוד ב') בענין מעמד קבלת התורה, שעל כל דיבור ודיבור שיצא מפי הגבורה חזרו ישראל לאחוריהן י"ב מיל. והק' לסוברים שיצאה חוץ לי"ב מיל אסורה מהתורה, האיך חזרו לאחוריהן. ותירץ שמכיון שהיו מוקפין בענני כבוד הרי זה כמחיצת בני אדם, ומותרים להלך בתוכה. ולפי דברי החמדת ישראל הנ"ל הסובר שאין איסור יציאה דרך אחוריו, ניחא. (אך יקשה איך חזרו חזרה י"ב מיל).

יש לתלות הדבר במחלוקת הראשונים אם מותר לנסוע בספינה

ד. ובעיקר הנידון במהות איסור יציאה חוץ לתחום. הנה הקהילות יעקב (עירובין סי' ט"ז) תלה הדבר במחלוקת הראשונים. שהנה שי' הרשב"ם (הובא בתוס' בעירובין דף מ"ג א' ד"ה הלכה) שמותר להכנס בשבת אפילו שהספינה תלך בשבת חוץ לתחום, כיון שהספינה הולכת ממילא, והיושב בה לא עושה מעשה בידים לשם הליכתה. וכ"ה שי' הרמב"ן (בחיידושי לעירובין שם), וכן הוכיח הקה"י מדברי הרא"ש (שם סימן ג').

אך בספר התרומות (הלכות שבת סי' רכ"ד) הביא שטעמו של הרשב"ם להתיר זאת, משום שהשט אינו עושה מעשה, אלא הנכרי עושה מדעתו ודומה הדבר להאי דינא שמותר למסור בערב שבת לכובס נכרי. אך בעל התרומות הביא שרבו חולק על הרשב"ם והעלה לאיסור, מכיון שהישראל יוצא חוץ לתחום. ומבואר שהגם שהישראל אינו עושה מעשה מ"מ סובר רבו של בעל התרומה, שעצם זה שיוצא חוץ לתחום אף ע"י אחרים יש בכך איסור.

וביאר הקה"י יסוד מחלוקתם, שהרשב"ם סבר שהאיסור לצאת חוץ לתחום, הוא דומה לאיסור מלאכה, היינו שיוצא עצמו חוץ לתחום שביתתו, ולכן כשיוצא ע"י אחרים, אין כאן מלאכה מצידו כלל, אבל ספר התרומות סבר, שאיסור תחומין, אינו מחמת פעולת היציאה, אלא שאדם מצווה להיות במקום שביתתו, כדכתיב שבו איש תחתיו, ולכן גם כשיוצא ע"י אחרים, סו"ס איננו מצוי במקום שביתתו.

יציאה מהתחום בדרך סגולית

ה. והנה הגמ' בעירובין (דף מ"ג א') מסתפקת אם יש תחומין למעלה מעשרה טפחים. ומעמידה הגמ' את הספק בכמה אופנים, כגון שהולך ע"ג עמוד גבוה עשרה שאינו רחב ארבעה, או שהולך "בקפיצה". ופי' רש"י (ד"ה בקפיצה) שהכוונה שהולך ע"י שם.

והנה הטעם לפטור בהולך ע"ג עמוד, מבואר ברש"י (ד"ה בעמוד גובה ובד"ה ואין רחב) שכיון שאין נח ללכת ע"ג עמוד זה, לא נקרא הדבר כהילוך. והנה אם נאמר שאיסור של תחומין הוא להמצא חוץ למקום שביתתו מה בכך שהולך במקום שאין רגילות ללכת ע"ג, סוף סוף יצא חוץ למקום שביתתו. אך

אם נאמר שאיסור תחומין, היינו מעשה ההליכה אל מחוץ לתחום וממילא כל שהולך ע"ג עמוד שאין רגילות ללכת עליו אין כאן הליכה ופטור.

אך א"כ קשה, למה בהולך ע"י שם יש צד לאסור, וכן בהולך ע"י שם בפחות מ' טפחים שבודאי אסור, והרי אם נאמר שהאיסור הוא על פעולת ההליכה, א"כ אין סיבה לאסור, שהרי הליכה זו היא בדרך סגולית, ושנינו בסנהדרין (דף ק"א א') שלוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת, ופירש רש"י שם (ד"ה ולוחשין) שעושה כן שלא יזיקו ואין בכך משום צידה. וכן פסק השו"ע (או"ח סי' שכ"ח). והמשנ"ב (ס"ק קמ"ג) כתב שהסברא בזה היא, שמכיון שהיא צידה בדרך סגולית אין בכך איסור.

עוד הובא בשם השל"ה ליישב קושיית הרא"ש (פ"י דפסחים) שהקשה על הסוברים שמשה רבינו מת בשבת, האיך יתכן לומר כן, והרי מבואר בחז"ל שבו ביום שמת כתב י"ג ספרי תורה והאיך כתב בשבת, ותי' שכתב ע"י שם והשבעת קולמוס שבכה"ג לא חשיב מלאכה. וצ"ב למה לגבי תחומין לא חשיב שינוי.

ואילו היינו סוברים שאיסור תחומין הוא על התוצאה שממציא עצמו חוץ לתחום היה הדבר מובן, אך אם נאמר שהאיסור טמון בהליכה צ"ב למה יהיה אסור הליכה בדרך סגולית.

ו. אמנם הגר"י ענגיל (קונטרס מילי דשבת אות מ"ב) כתב להוכיח שגם מלאכה באמצעות כח סגולי בשבת אסור. מהא דאמרינן בשבת (דף מ"ט ב') הם זרעו ואתם לא תזרעו. והנה בד"כ אדמת המדבר אינה מצמיחה, אלא שבהיות בני ישראל במדבר, הייתה אדמת המדבר מצמיחה בדרך נס, כמבואר בתוס' בחולין (דף פ"ח ב' ד"ה אלא) ומעתה מבואר שגם זריעה בדרך נס הוי בכלל זריעה. אך יש להשיב על ראייה זו, שהרי עצם הצמיחה לא הייתה בדרך נס, אלא שהנס היה בכך שאדמת המדבר הפכה לקרקע פוריה שהייתה מעלה להם אילנות. נמצא א"כ שהנס לא היה בכך שגדלו עצים, אלא שהאדמה הפכה לפוריה, אבל עצם המלאכה הייתה כדרך הארץ, ולכן היו אסורים לזרעה בשבת, משא"כ כשפעולת הזריעה נעשית בדרך נס, לא הוי זריעה כדרך, ולכן אינה אסורה בשבת. וא"כ שוב הדרא הקושיה מהגמ' בסנהדרין הנ"ל שמבואר שם שמותר לעשות מלאכה ע"י כח סגולי.

ישוב נוסף למה חייב בהליכה באמצעות סגולה

ז. ויתכן לבאר הדברים שגם אם נאמר שאיסור תחומין הוא על עצם ההליכה חוץ לתחום ולא רק על התוצאה להמצא חוץ למקום שביתתו, מ"מ ההולך לאחוריו, לא יחשב כשינוי מעשה, משום שמה שמצינו שינוי שפוטרי מאיסור הוא רק כשנקבע צורה לאיסור אבל לגבי פעולת יציאה מחוץ לתחום, אי"ז נקרא שינוי, וביאור הדברים, שהנה מצינו בחולין (דף י' ב') לגבי כהן הנכנס לבית שנראה בו נגע, שביציאתו יש לו לצאת כדרך העולם (כשפניו לחוץ) ולא לאחוריו (כשפניו לפנים), ולמדו זאת מדכתיב "ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית" ויציאה דרך אחוריו לא שמה יציאה, וכן בשבועות (דף י"ז ב') מצינו שהנכנס לבית המנוגע דרך אחוריו, טהור, דכתיב "והבא אל הבית". ובפשטות הביאור בזה, שכשהתורה מצוה אל הכהן לצאת או מטמאה את הנכנס אל בית המנוגע ונוקטת לשון של יציאה או ביאה משמעות הדברים שצריך שיתקיים הדבר באופן של דרך יציאה או כניסה, אבל לגבי תחומין, גם אם ננקוט שהאיסור הוא בפעולה, מ"מ גם הליכה דרך אחוריו עדיין פעולה היא, גם אם איננה דרך הליכה הרגילה, מ"מ האיסור לא תלוי בצורת הליכה, אלא בפעולה. ואם כנים הדברים אזי ימצא דלא כמש"ה החמדת ישראל הנ"ל לפטור את ההולך לאחוריו. [ועי' בתורה תמימה פרשת נח עה"פ האמור

אצל בני נח "וילכו אחורנית" שהעיר שלכאורה הליכה דרך אחוריו לא חשיב הליכה. ולפי האמור ל"ק כיון שלא נקבע בזה צורת הליכה וממילא אין כאן שינוי].
ולפי"ז נמצא שגם אם פעולה סגולית נחשבת לשינוי לגבי מלאכות שבת, מ"מ לענין תחומין האיסור תלוי בפעולה ולא נקבע האיסור על צורת הליכה כל שהיא, ולכן יש צד לחייב בהולך ע"י שם למעלה מי' טפחים, או הולך ע"י שם בפחות מי' טפחים, שבמקרה זה בודאי אסור.